

Research Article

Çin'in Enerji Alanında Orta Asya ile İş Birliği

Dinara Tullekova ^{1,*}

¹ Doktora Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Entitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0009-0007-6068-8440

* Correspondence: dfteam5050@gmail.com

Received: 21.01.2024; Accepted: 02.02.2024. DOI: 10.38154/CJAS.2024.73

Öz: Çin'in Orta Asya ile enerji iş birliğine ilişkin bu çalışma, bölgeler arasındaki etkileşimin dinamiklerine ilişkin önemli bir perspektif sunmaktadır. Araştırma, Çin'in istikrarlı enerji arzı sağlamaya ve hızlı ekonomik büyümeyi desteklemeye odaklanan enerji stratejisine odaklanmaktadır. Yapılan analiz sadece Çin'in potansiyel kaynaklarını değil, aynı zamanda Orta Asya'nın enerji çeşitliliğindeki önemli rolünü de ortaya koymaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi zengin doğal kaynağa sahip olan bölge, Çin'in enerji ihtiyacını karşılama konusunda önemli bir stratejik aktördür. Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki enerji ortaklığı, karşılıklı fayda ve ortak çıkarları sağlamaktadır. Enerji güvenliği, yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve karşılıklı yatırımlar, her iki tarafın uzun vadeli sürdürülebilirliğine katkıda bulunan bu iş birliğinin stratejik temelini oluşturmaktadır. Ancak, işbirliğinin olumlu yönlerine rağmen, çalışma aynı zamanda bir çok zorluğun da altını çizmektedir. Stratejik ve ekonomik zorlukların yanı sıra küresel güçlerin bölgesel ilişkiler üzerindeki etkisi, başarılı bir iş birliğinin sürdürülmesi önünde engel teşkil edebilir. Makalenin önemli bir unsuru da Orta Asya ülkelerinin özerklik ve farklı aktörlerle dengeli ilişkiler kurma arzularına yapılan vurgudur. Bu, hem bölgesel hem de küresel dinamikleri dikkate alınarak karşılıklı fayda sağlayan ilişkiler kurma arzularını yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Çin-Orta Asya enerji iş birliğine derinlemesine ve çok yönlü bir bakış sunmaktayken avantajları ve dezavantajlarını vurgulamaktadır. Ayrıca sürdürülebilir ve karşılıklı fayda sağlayan ortaklık için stratejiler geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. Çin'in enerji politikalarının Orta Asya ülkelerindeki ekonomik ve sosyal etkileri, enerji piyasasındaki geleceği ve bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi için önerileri ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Dengeli bir ilişkinin sağlanması ve iş

birliğinin önündeki zorlukların ele alınması, bu stratejik ortaklığın uzun vadede başarılı olması için kilit öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: Çin, Orta Asya, Enerji İşbirliği, Enerji Stratejisi, Petrol Ve Gaz Endüstrisi

Cooperation of China With Central Asia in the Field of Energy

Abstract: This study on China's energy cooperation with Central Asia provides an important perspective on the dynamics of interaction between these regions. The research focuses on China's energy strategy, which focuses on ensuring a stable energy supply and supporting rapid economic growth. The analysis reveals not only China's potential resources, but also the important role of Central Asia in energy diversification. With abundant natural resources such as oil and natural gas, the region is an important strategic partner for China in meeting its energy needs. The energy partnership between China and the Central Asian countries is characterized by mutual benefits and common interests. Energy security, development of new energy resources and mutual investments are the strategic basis of this cooperation, which contributes to the long-term sustainability of both sides. However, despite the positive aspects of cooperation, the study also highlights many challenges. Strategic and economic challenges, as well as the influence of other global powers on regional relations, can be obstacles to sustaining successful cooperation. An important element of the paper is the emphasis on the desire of Central Asian countries for autonomy and balanced relations with different partners. This reflects their desire to build mutually beneficial relations, taking into account both regional and global dynamics. This study therefore provides an in-depth and multifaceted view of China-Central Asia energy cooperation, highlighting both advantages and challenges, and emphasizing the importance of developing strategies for a sustainable and mutually beneficial partnership. Issues such as the economic and social impact of China's energy policies in Central Asian countries, its future in the energy market, and proposals for enhancing regional cooperation are examined in more detail. Ensuring a balanced relationship and addressing the challenges to cooperation are key to the long-term success of this strategic partnership.

Keywords: China, Central Asia, Energy Cooperation, Energy Strategy, Oil and Gas Industry

Giriş

Günümüzde enerji kaynakları modern toplumun gelişiminin ayırt edici bir parçasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi politikası, ekonomik modernleşmeyi gerçekleştirmeye ve Çin halkının yaşam standartlarını iyileştirmeye odaklandığından, enerji stratejisi bu konuda öncü bir rol oynamaktadır. ÇHC ekonomisi istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Enerji tüketimindeki hızlı büyüme ve hidrokarbon madde sıkıntısı, Çin hükümetini enerji güvenliğini sağlamak amacıyla enerji politikasını optimize etme çabalarını teşvik etmeye zorlamıştır.

Enerji kaynaklarına ilave anahtarlar bulmak Çin'in enerji politikasının önemli bir unsurudur ve sonuç olarak ülke, küresel ekonomik alanın yanı sıra Orta Asya'da da enerji kaynakları için küresel rekabet savaşına daha fazla dahil olmaktadır.

Orta Asya bölgesi, Avrasya'nın kilit merkezlerinden birine dönüşme aşamasındadır. Dünya arenasındaki birçok büyük oyuncunun sınır bölgesinde yer alması ve büyük stratejik hammadde rezervlerine sahip olması nedeniyle büyük ilgi çekmektedir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti, bölgedeki gaz ve petrol sahalarına yönelik saldırılarda önemli bir oyuncu haline gelmektedir.

Bu nedenle, Orta Asya bölgesinin Çin'in stratejik çıkarları açısından önemi ile Çin ekonomisinin oluşumunu sağlamanın ana aracı olarak enerji ortaklığı arasındaki bağlantı, bu çalışmanın önemini açıklığa kavuşturmaktadır. Çin'in bölgedeki enerji politikasının incelenmesi, ülkenin küresel öneminin ve 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerdeki enerji faktörünün modellenmesi için bir temel oluşturmaktadır. Çin'in Orta Asya devletleri ile enerji ortaklığının analizi, ülkenin enerji güvenliğini sağlamanın mevcut aşamasının içeriğine ilişkin görüşlerin anlaşılabilirliği için açık bir rol içermektedir.

Bu makalenin amacı, Çin'in enerji sektöründe Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerinin mevcut koşullarında Çin'in enerji stratejisinin etkinliğini analiz etmektir. Makalenin yapısı, amaç ve araştırma sorularına göre belirlenmiştir. Birinci kısımda Çin'in enerji stratejisi ve potansiyel fırsatları, enerji güvenliği uygulamasının özellikleri sunulmaktadır. İkinci kısımda ÇHC'nin Orta Asya ülkeleriyle petrol ve gaz alanındaki iş birliği ele alınmaktadır. Üçüncü kısım, ÇHC ve Orta Asya devletleri arasındaki ortaklığa ilişkin bir dizi sorun ve

beklentiye ayrılmıştır. Bu makalenin sonuç bölümü, araştırmanın sonuçlarını özetlemekte ve ana çıkarımları formüle etmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikası

Enerji Stratejisi

Enerji diplomasisi, bir devletin hem kendi içinde hem de ana bölgelerinde enerjinin çeşitli biçimlerde, yeterli miktarda ve kolay erişilebilir maliyetlerle kesintisiz ve istikrarlı bir şekilde bulunmasını sağlamayı amaçlayan bir dış politika stratejisi ve bir dizi diplomatik yöntemdir. Çin ekonomisinin hızlı gelişimi, 1970'lerin sonunda başlayan açıklık ve reform politikası ile desteklenmiş ve küresel kalkınmaya önemli bir katkı sağlamıştır. Enerji kaynaklarının istikrarlı bir şekilde ilerlemesi, Çin'in finansal gelişimine ve ilerlemesine kapsamlı bir destek sağladı ve bu da dünyanın enerji güvenliğine yardımcı oldu. Çin hükümeti, ülkenin politika önceliklerinden biri olarak enerji endüstrisinin oluşumuna büyük önem vermektedir.

Enerji sektörü artık Çin'in ekonomik büyümesi için bir darboğaz haline gelmektedir ve enerji stratejisi, istikrarlı ekonomik büyümeyi sağlamak için Çin'in enerji tüketimi ve talebi arasında bir denge bulmak zorundadır.

Çin'in enerji stratejisinin üç ana hedefi vardır:

- Çin'in uzun vadeli ekonomik büyümesini sağlamak;
- Çin'in enerji kırılganlığını azaltmak;
- Çevrenin korunması ve çevresel bozulma ve hastalıkların önlenmesi;

Çin'in ekonomik büyümesini yavaşlatmanın maliyeti çok büyük olacaktır: ekonomik reformu daha zor hale getirecek ve halkın hoşnutsuzluğu sosyal istikrarsızlığa yol açabilecektir. Nispeten yüksek ve sürekli bir büyüme olmadan, Çin halkı için yeterli istihdam fırsatı olmayacaktır. Büyük bir işsiz nüfus siyasi ve sosyal istikrarı tehlikeye atacaktır. Büyümenin yavaşlaması ve hatta durması halinde, bankacılık sektöründeki geri dönmeyen krediler ve kentsel ve kırsal alanlar arasındaki uçurumun artması gibi Çin'in ekonomik sisteminde gizli olan diğer sorunların kontrol edilmesi zorlaşacaktır.

Dolayısıyla, enerji stratejisini gerçekleştirmek için büyüme Çin'in birinci önceliği olmalıdır. Bazı politika önerileri şunlardır:

İlk olarak, hükümet enerji sektöründeki yatırımları arttırmalıdır. Bugün enerji sektörüne yapılan aşırı yatırım, bir ölçüde 1990'ların sonundaki yetersiz yatırımın telafisi niteliğindedir. Yönetim, enerji fiyatlarında keskin bir artıştan veya enerji sektörüne aşırı yatırım yapılmasından endişe duyabilir ve fiyatı kontrol etmek veya yeni yatırımı sınırlamak isteyebilir. Ne yazık ki bu durum

arz-talep açığının büyümesine yol açacaktır. Kontrollü bir düşük enerji fiyatı, bir sonraki aşamada emlak ve diğer enerji yoğun sektörler için yatırım teşvik edecektir. Hükümet müdahalesi yatırım dalgalarını durdurmayacak, aksine daha da oynak hale getirecektir.

İkinci olarak, Çin'in enerji talebini kontrol etmesi gerekmektedir. Düşük enerji verimliliği seviyesi, Çin'in enerji tüketimini azaltmak için büyük bir potansiyele sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu, örneğin, enerji yoğun endüstrilerde teknik iyileştirme, enerji yoğun ürünlerin ithalatının artırılması, işletmelerin teşviklerini değiştirmek için vergilendirme ve sübvansiyonların kullanılması, daha sıkı çevresel düzenlemeler ve ulusal ekonominin yapısal olarak ayarlanması yoluyla yapılabilir.

Üçüncü olarak, enerji fiyatlandırma sisteminin reforme edilmesi gerekmektedir. Çin'de enerji fiyatları hükümet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Enerji fiyatlarındaki çarpıklık enerji sektörünün gelişimini engellemekte, aynı zamanda verimsiz enerji tüketimine yol açmaktadır.

Son olarak, enerji sektörüne daha fazla rekabet getirilmelidir. Belki de enerji sektörü özel ve yabancı sermayeye açıldığında ve daha fazla rakip girdiğinde, bu sadece üretim kapasitesini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda enerji sektörünün verimliliğine de katkıda bulunacaktır.

Enerji Güvenliği

Çin büyük kömür kaynaklarına sahiptir, ancak petrol kaynakları sınırlıdır. Çin 2004 yılı itibarıyla dünya kömür rezervlerinin yüzde 12,6'sına sahipken, dünya petrol rezervlerindeki payı sadece yüzde 1,4'tür. Dolayısıyla Çin bir "enerji ikilemi" ile karşı karşıyadır. Çin enerji tüketimi için kömür kaynaklarına güvenmek istiyorsa, kömürün verimsiz kullanımı çevredeki olumsuz eğilimleri arttıracaktır. Çin, SO₂ sülfür emisyonlarında birinci, CO₂ karbon emisyonlarında ise ABD'den sonra ikinci en büyük kaynağıdır. Çin'in ana enerji tüketimini petrol ve gaz çevirmesi halinde, petrol ve gaz ithalatı çok büyük boyutlara ulaşacaktır.³ Hızlı finansal ilerlemesi ve değişen enerji tüketim modeli göz önüne alındığında Çin'in petrol ithalatını arttırması kaçınılmazdır. Enerji güvenliğinin zorlukları aşağıdaki hususları içermektedir:

³ China's Energy Strategy in the Twenty-first Century. Erişim modu:

<http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/InternationalSecurity/He%20and%20Qin.pdf>

Hazırlıksızlık

Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika ve Rusya'daki siyasi istikrarsızlık petrol arzında ani düşümlere neden olabilir. Bazı düşman ülkeler, Çin'in uluslararası piyasadaki petrol arzını kesmek için ambargo ve yaptırımları kullanabilirler.

Dalgalandan petrol fiyatları

Değişen siyasi ve ekonomik ortam nedeniyle petrol, arz ve talebin piyasa mekanizması tarafından düzenlendiği normal bir "piyasa malı" gibidir. Ancak, küresel petrol talebindeki sürekli artış ve üreticilerin petrol piyasasında sahip olduğu tekel gücü nedeniyle, yüksek petrol fiyatları veya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar Çin'in yanı sıra ithalatçı ülkelerin makroekonomik istikrarsızlığını da etkilemektedir.

Uluslararası deniz yolları ve boru hatlarının güvenliği

Çin hükümeti ve Çinli şirketler Afrika, Latin Amerika, Orta Asya ve diğer bölgelerde petrol tedarik üsleri kurmak için yurtdışına yatırım yapmaya başlamıştır. Bu denizaşırı yatırımlara yönelik potansiyel siyasi ve ekonomik riskler dikkatle değerlendirilmelidir. Bu bölgelerdeki sosyo-ekonomik, etnik ve siyasi istikrarsızlıklar göz önünde bulundurulmalıdır: bu bölgelerde petrol sahaları ve diğer yatırımları satın almak çok riskli olabilir. Alternatif olarak, bir riskten korunma aracı olarak gelişmiş ülkelerin petrol şirketlerinden ve enerji ile ilgili diğer şirketlerden hisse satın alınabilir.

Asya ülkeleri arasında rekabet ve işbirliği

Sadece Çin'in enerji ihtiyacı artmakla kalmadı, aynı zamanda küresel enerji piyasasında Asya genelinde enerji talebi de arttı. Şu anda Japonya, Çin, Kore ve Hindistan'ın başını çektiği Asya, petrolünün yüzde 60'ından fazlasını ithal etmektedir. Bu durum Asya'nın petrol arzı kesintilerine karşı kırılganlığının artmasına yol açacaktır. Bölgedeki petrol ithalatçısı ülkeler, kendi aralarında rekabetten kaçınmak için toplu bir pazarlık mekanizması kurmalıdır. Çevre teknolojilerinin geliştirilmesinde iş birliği gibi diğer tedbirler de güçlendirilmelidir.

Çin'in Enerji Potansiyeli

Çin hükümeti için ülke ekonomisini geliştirecek konulardan biri enerji verimliliği haline gelmiştir. Bu konunun ele alınması, ülkenin uzun vadeli çevre ve enerji

güvenliğini sağlamak ve ekonominin büyüme hızını korumak için gerekmektedir. Çin işlevsel jeolojik arama faaliyetleri yürütmektedir. Devletin toprak altının çok az araştırıldığı göz önünde bulundurulduğunda, büyük hidrokarbon yataklarının keşfi göz ardı edilemez. Buna ek olarak, petrol ve gaz rezervuarlarının yoğun bir şekilde inşası devam etmektedir. Mevcut kaynaklarla birlikte bu yedek kapasiteler, Çin'in olumsuz küresel piyasa koşullarıyla iyi bir şekilde başa çıkmasına ve zaman zaman yurtdışından yakıt alımını azaltmasına yardımcı olabilir.

Çin'in en büyük petrol ve gaz tedarikçileri Orta Doğu ülkeleridir. Çin'in ithalatında hammadde payı yüzde 50'den fazladır. Son zamanlarda, Afrika'dan, özellikle Angola'dan yapılan petrol ithalatının payı artmıştır. Anakara daha önce Çin'in bir diğer önemli petrol tedarikçisi haline gelmiş ve ülkenin petrol ithalatının yaklaşık yüzde 25'ini karşılamıştır. Çin, Çinli enerji şirketlerinin Afrika'daki yoğun çalışmaları nedeniyle Orta Doğu petrol ithalatına olan bağımlılığını azaltma yolunu izliyor. Devletin enerji oluşumu, enerji taşıyıcılarının, hammaddelerin ve deniz ticaret yollarının teslimat rotalarına doğru erişime bağlı olduğu gibi, bu da ancak ülkenin mevcut deniz filosunun deniz otoyollarını ve iletişimini korumak için oluşturulması durumunda başarılabilir. Sonuç olarak, hükümete göre ülkenin enerji güvenliğinin en iyi garantisi, petrol ve gaz hammaddelerinin boru hattı ile taşınmasıdır. Bu ilişkide en umut verici ortaklar, zengin petrol ve gaz kaynaklarına sahip, dostane komşular olan ve nispeten istikrarlı bir sosyal ve siyasi istikrara sahip Rusya Federasyonu ve Orta Asya devletleridir. Bu bölge aynı zamanda coğrafi konumu ve ÇHC'nin ithalat yapısını iyileştirecek büyük miktarda enerji kaynaklarının mevcudiyeti nedeniyle de çekicidir.

Çin ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Enerji İş birliği

Devletin enerji oluşumu büyük ölçüde hammadde, enerji taşıyıcıları ve deniz ticaret yollarına erişimine bağlıdır. Orta Asya, Avrasya kıtasının ortasında, Rusya Federasyonu ve Çin arasında, çıkarlarının ve vektörlerinin, istikrarlı ve uzun vadeli kalkınma değerlerinin kesiştiği noktada benzersiz bir konuma sahiptir. Kısacası, Orta Asya Rusya için Asya'ya ve genel olarak Doğu'ya açılan bir pencere iken, Çin için Avrupa'ya ve bir dereceye kadar Batı'ya açılan bir penceredir.

Çin, 1990'lardan bu yana Orta Asya devletleriyle ilgilenmektedir ve günümüzde de bu ülkelere olan ilgisi artmaktadır. ÇHC ve Orta Asya yüzyıllar boyunca yakın ekonomik etkileşim içinde olmuştur. İpek Yolu döneminde, bu

bölgelerde yer alan devletlerin oluşumu Avrupa ve Çin arasında bir ulaşım köprüsü olarak düşünülmüştür. Bu bölgeler ekonomik, üretim ve finansal alanlarda gelişme ile karakterize edilmiştir. Sonuç olarak Orta Asya için Çin, ticaretin lokomotifi ve modern teknolojinin kaynağı olmaya devam etmiştir.

Çin ve Orta Asya arasındaki ekonomik iş birliği 19. yüzyılın ikinci yarısında azalmaya başladı, çünkü Orta Asya Rus İmparatorluğu'na katılmaya başladı ve SSCB'nin bir parçası haline geldi, bu yüzden Çin ile bağımsız ilişkilere sahip olamadı. Sonuç olarak, doğrudan ekonomik ilişkilerin kurulması ancak SSCB'nin yıkılmasından sonra mümkün olmuştur. Sovyet sonrası dönemde Çin'in ekonomi politikasının Orta Asya vektörünü analiz ederken 3 ana döneme odaklanılmaktadır.

İlk dönem, 1992-1995 yıllarını kapsamaktadır. Ticari bağların kurulması ve Çin'in Orta Asya'ya çok dikkatli bir şekilde dahil olmasıyla karakterize edilen 1990'ları kapsamaktadır. Bu dönemde Orta Asya yönelimi Çin'in dış stratejisinde görünmez kalmıştır. Çin'in sınırlı ekonomik ve siyasi perspektifleri vardı ve Orta Asya'yı Sovyetler Birliği'nin önemli bir parçası olarak görüyordu. Bu nedenle, Çin-Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecine zarar vermekten korkuyordu. Çin'in Kırgızistan ve Kazakistan ile ekonomik ilişkileri vardı. Bu durum, SSCB dağıldığında Orta Asya'nın ekonomi politikasındaki belirsizlikten kaynaklanıyordu. Ancak Çin'in de bölgede henüz net olarak tanımlanmış bir ekonomik stratejisi yoktu.⁴

İkinci dönem ise 1996 yılından Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu olan 2001 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Çin'in Orta Asya'daki en önemli uzun vadeli çıkarları en açık şekilde ortaya çıkmıştır. Çin'in Orta Asya'daki enerji politikasının başlangıcı, Çin teknolojisi ve Çin parasının desteğiyle yabancı petrol sahalarının geliştirilmesine yardım edilmesine izin veren "ötesine geçme" politikası olarak görünmektedir. Çin Devlet Konseyi Başbakanı Li Peng, 1997 yılında yayınladığı "Çin'in Enerji Kaynakları Politikası" başlıklı bir notta "sınırların ötesine geçme" stratejisini Pekin'in enerji diplomasisini şekillendirmede yeni bir dönem olarak nitelendirmiş ve bu stratejinin Çinli firmaları küresel elektrik piyasasına yönlendireceğini belirtmiştir.⁵

⁴ Maltsev A.E. Peculiarities of China's policy in Central Asia in the assessments of Russian and Western scientists // Comparative Politics. and No.4 (10) C.17-31.

⁵ B. Kuzyk, M. Titarenko. China-Russia 2050: Co-Development Strategy, 2006. 656 pp.

Üçüncü dönem, 11 Eylül 2001 olaylarından nispeten kısa bir süre sonra ortaya çıkmış ve günümüze kadar sürmüştür. Bu dönem, Çin'in dış ekonomik ve siyasi stratejisinde Orta Asya'nın öneminde büyük bir artış ile karakterize edilmektedir. Pekin'in amacı, Orta Asya'da kendi aleyhine koşulların oluşmasına izin vermemek, bölgenin zengin hammadde (sadece petrol ve gaz açısından değil) kaynaklarına ve muhtemelen transit güçlerine son derece serbest erişim sağlamaktır.

Sonuç olarak, eğer daha önce ilişkilerin mali boyutu Pekin için Orta Asya stratejisinde güvenlik sektörü ve diplomatik sorunlara kıyasla çok önemli değilse, içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk on yılında Çin bölgesindeki mali kalkınmayı Orta Asya'daki kendi stratejisinin ana bileşeni olarak belirlemiştir.

Pekin, bazı veya diğer planlarını uygulamak için Orta Asya ülkelerine uygun koşullarda kredi verme politikasını dinamik bir şekilde kullanmaya başladı.⁶ Çin İhracat-İthalat Bankası (Bank EXIM) esas olarak bölge ülkelerine kredi vermekten sorumludur ve krediler Çinli firmalar tarafından kullanılmaktadır. Çin ve Çinli firmalar tarafından Orta Asya'da başlatılan yatırım projelerinin ana rotası, Türkmenistan ve Kazakistan'ın petrol ve gaz sektörlerinin kilit konular olduğu hidrokarbon kaynaklarının elde edilmesidir.

Böylece, 2003'ten itibaren Çin, Kazakistan'daki çalışmalarını hızla yoğunlaştırmıştır. Çoklu planlar arasında şu planlar özellikle vurgulanmaktadır: petrol ve gaz sektöründe bir dizi büyük varlığın elde edilmesi, yılda 10 milyon ton kapasiteli Çin-Kazak petrol boru hattı "Atasu- Alaşankou" nun inşası ve işletilmesi⁷, ayrıca Kazakistan ekonomisinin diğer sektörlerinin inşasına yatırım ve kredi sağlanması.

Çin, 2006'dan bu yana benzer girişimleri Türkmenistan'da da dile getirmeye başladı ve burada özellikle iki plan üzerinde duruluyor: Bağtiyarlyk gaz sahasının (Amu Derya Nehri kıyısında) bir üretim anlaşması kapsamında geliştirilmesi ve yılda 30 milyar metreküp kapasiteli Türkmenistan-Çin gaz boru hattının inşası. Petrol ve gaz yönü Çin'in ana hedefi olmaya devam etse de Çin'in

⁶ Syroezhkin K.L. Silk Road Economic Belt Project // Baiterek. 2014. № 3 (86). pp. 16-21

⁷ Петелин Е.Н. Энергомонолит Китая с Центральной Азией // Индекс безопасности. 2011. Том: 17. № 4 (99). С.35-57. Petelin E.N. Orta Asya ile Çin'in Enerji Monoliti // Security Index. 2011. Cilt: 17. № 4 (99). s.35-57.

Orta Asya ülkelerindeki mali girişiminin ekonominin sektörlerine göre çeşitlendirilmesi de önemlidir.

Petrol ve doğalgazın yanı sıra Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisi nükleer enerji, hidroelektrik, motorlu taşımacılık, telekomünikasyon, hidrometalurji ve kimya endüstrisini de kapsamaktadır.

Küresel ekonomik kriz Çin'in Orta Asya'yı işgal stratejisini önemli ölçüde değiştirmedir. ÇHC için asıl zorluk hidrokarbon ve diğer hammadde yataklarını keşfetmek ve Çin'e tedarik sağlamak için yeterli ulaşım altyapısını geliştirmektir. Bu değerler Çin'in ekonomik ilerlemesi ve politikası açısından önemlidir.

Kazakistan

Kazakistan petrol ve doğal gaz açısından zengindir, Çin ile doğrudan sınırı vardır ve Pekin'in en çok ilgi gösterdiği ülke konumundadır. Çin ve Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler 3 Ocak 1992 tarihinde kurulmuştur. Çin, 1997 yılından itibaren Kazakistan'ın petrol ve gaz potansiyelini geliştirmeye başlamıştır. Li Peng'in Ekim 1997'de Alma-Ata'da Çin Devlet Konseyi'ne yaptığı ziyaret sırasında, promosyon hisselerinin alım satımına ilişkin anlaşmanın yanı sıra, gaz ve petrol alanında ortak çalışmaya ilişkin Çin-Kazak anlaşması da imzalanmıştır. Uluslararası satışların ardından CNPC, Kuzey-Batı Kazakistan'daki Aktobemunaigas anonim şirketinin promosyon hisselerinin %60,28'ini 325 milyon \$.⁸

«Zhanazhol», «Kenkiyak (suprasalt)» ve «Kenkiyak (subsalt)» petrol sahalarının geliştirilmesi

"CNPC - Akobemunaigas" şirketi Aktobe bölgesinin büyük bir petrol şirketi olarak görünmektedir ve 608,5 milyon ton petrol ve 146 milyar metreküp gaz jeolojik rezervine sahip Zhanazhol ve Kenkiyak sahalarının araştırmasını yürütmektedir.⁹ Bu sahalar Sovyetler Birliği döneminde keşfedilmiştir ve ortalama rezervlerle temsil edilmektedir. Rezervlerinin 121, 25 ve 28 milyon ton

⁸ Петелин Е.Н. Энергомолит Китая с Центральной Азией // Индекс безопасности. 2011. Том: 17. № 4 (99). С.35-57. Petelin E.N. Orta Asya ile Çin'in Enerji Monoliti // Security Index. 2011. Cilt: 17. № 4 (99). s.37.

⁹ Басен Ж.Т. Экономические интересы Китая в центральной Азии // Экономическая стратегия – Центральная Азия. 2006. № 1. С.49. Basen J.T. Çin'in Orta Asya'daki ekonomik çıkarları // Ekonomik Strateji - Orta Asya. 2006. № 1. s.49.

petrol olduğu tahmin edilmektedir. 1997–2007 yılları arasında CNPC, mevduat bilgilerine yönelik araştırmalara yaklaşık 2,55 milyar dolar yatırım yaptı.¹⁰ Sahalar 2008 yılında 6 milyon ton petrol üretmiştir. Kurumsal projeler 2009 yılında 6.25 milyon ton üretim gerçekleştirmiştir.¹¹

1997 yılında CNPC, Aktobe bölgesindeki Uzen petrol sahalarını geliştirme fırsatı için 20 yıl boyunca 4,3 milyar dolar yatırım yapmaya başlamıştır.¹²

Kazakistan'ın önceki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Nisan 2009'da Pekin'e yaptığı ziyaret sırasında Astana'ya gerekli olan 10 milyar dolarlık kredinin sağlanması için bir anlaşma imzalanmıştır. CNPC bu paranın yarısını «Kazmunaigaz»'a verdi ve bunun karşılığında Nursultan Nazarbayev CNPC'ye Mangistaumunaigaz petrol şirketinin bir kısmını satmayı kabul etmiştir.

Mevcut dönemde Çin, Kazakistan'ın petrol ve gaz üretiminin yaklaşık yüzde 25'ini elinde bulundurmaktadır. Ancak sahaların neredeyse tamamı uzun süredir geliştirilmekte ve üretim limitlerini aşmış durumdadır. Sonuç olarak Çin, Kazakistan'ın yeni sığ su sahalarıyla daha fazla ilgilenmekte ve bu sahaların petrol potansiyelinden ziyade gaz potansiyeliyle ilgilenmektedir.

Kazakistan'ın Çin tarafından ya da Çin'in ekonomik yardımıyla benzer şekilde gerçekleştirilen petrol ve gaz planları, Pekin'in öncelikle petrol sahalarını özümleme ve keşfetme konusundaki açık ilgisini göstermektedir. Hesaplamalar, 2007 yılında Çinli firmaların Kazakistan'da üretilen petrolün yaklaşık 10,65 milyon tonunu ya da ülkedeki toplam petrol üretiminin yaklaşık %16,8'ini oluşturduğunu göstermektedir. 2008 yılı sonuçlarına göre bu durumda yaklaşık 13 milyon ton ya da toplam petrol üretiminin yaklaşık %18,6'sını oluşturmaktadır.

Buna ek olarak, geçtiğimiz yıllarda Çinli yapılar Kazakistan'daki petrol ürünleri pazarına büyük ilgi göstermiştir. Bununla birlikte, Çin'in buradaki varlığının olası ölçeğini tahmin etmek zordur, çünkü pazar diğer birçok ülke ve

¹⁰ Kazakistan Cumhuriyeti petrol endüstrisi. / Kazakistan'ın Petrol ve Gazı-2007: özel sayı. "Neftegazovaya Vertikal" (Rusya) Dergisi, №17, Ekim 2007. - S.71-72

¹¹ Kaynak: CNPC-Aktobemunaigas Şirketi, <http://www.cnpc-amg.kz/index.php?p=about>

¹² Mehmet Ogutsu, Xin Ma. Growing inks in energy and geopolitics China, Russia and Central Asia. http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/gateway/files.php?file=CEPMLP_IJ_Mar08Growing_links_916741751.pdf (08.03.14).

firma için son derece caziptir. Bu nedenle, Çinli yapılar muhtemelen ilk etapta Rus ve Kazak firmalarıyla oldukça sıkı bir rekabetle karşı karşıya kalacaktır.

Gaz "segmentine" değinecek olursak, Çin şu aşamada Kazakistan'ın doğal gaz üretiminden ziyade gaz transiti alanındaki potansiyelinin daha büyük bir kısmını elinde bulunduruyor. Ayrıca, "Türkmenistan-Çin" ana gaz boru hattının devreye girmesiyle birlikte, Çin'in Kazakistan'daki gaz sahalarının keşfine olan ilgisinin artmasını engellemek mümkün değildir.

Nükleer endüstride planlar

21. yüzyılda Çin, Kazakistan'ın nükleer sektörüne artan bir ilgi göstermeye başlamıştır. Daha 2004 yılında Çin Devlet Nükleer Şirketi (CNNC)¹³ «NAC «Kazatomprom» ile 2020 yılına kadar uranyum madenciliği konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya Çin ve Kazakistan arasında nükleer enerji alanında stratejik iş birliği anlaşması eşlik etmiştir. Daha önce 2007 yılında iki ülke ortak nükleer yakıt üretimi konusunda anlaşmaya varmıştır.

Kazakistan'ın ÇHC'deki NGS inşaatlarına katılımına ilişkin projeler

Nisan 2009'da. «NAC «Kazatomprom» ve Çin Guangdong Nükleer Enerji Kuruluşu (CGNPC) Çin'de nükleer enerji santralleri inşa etmek üzere bir ortak girişim kurulmasına ilişkin bir belge imzaladı. Bu ortak girişimin çalışma kapsamının inşaat faaliyetlerini, genel inşaat yönetimini ve nükleer tesislerin kontrolünü içereceği varsayılmıştır. Çin-Kazakistan organizasyonunun Çin Nükleer Enerji Mühendislik Firması (Guangdong Nükleer Enerji Şirketi'nin bir yan kuruluşu) ve «NAC «Kazatomprom» tarafından eşit koşullarda finanse edilmesi planlanmıştır.

Petrol ve doğalgazın yanı sıra Çin'in Kazakistan'daki mali siyasi figürlerinin ve Çin-Kazakistan mali etkileşiminin stratejik bir rotası olan nükleer alanda Çin ve Kazakistan arasındaki ortaklığın etkinleştirilmesi, derinleştirilmesi ve genişletilmesinin istikrarlı yönü, gelecekte Çin'in Kazakistan'ın nükleer alanındaki varlığının ölçeğinin, son kritere göre, petrol ve doğalgaz alanından daha az olmayacağını belirtmek için tüm nedenler vardır. Pekin nükleer enerji

¹³ China National Nuclear Corporation / CNNC.

oluşumuna öncelikli önem vermekte ve 2030 yılına kadar 100 yeni nükleer enerji santrali kurmayı beklemektedir.¹⁴

Kırgızistan

Çin'in Kırgızistan'a olan ilgisi, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıcından bu yana esas olarak ticaret alanında olmuştur. Aslında Pekin, komşu cumhuriyeti Orta Asya ve Sovyetler Birliği'ne ticaretin yayılması için stratejik bir trampelen olarak görmeye başlamıştır. Bununla birlikte, 2004 yılına kadar Çin-Kırgızistan ticaretinin boyutu ihmal edilebilir düzeydeydi.

Elektrik sektöründeki planlar

Kırgızistan yılda yaklaşık 142,5 milyar kWh'lik büyük bir hidroelektrik potansiyeline sahiptir, ancak yılda sadece yaklaşık 10 milyar kWh fiilen üretilmektedir. Sovyet dönemi de dahil olmak üzere, bu rezerv yüzde 10'dan daha az uygulanmıştır. Bu durum dikkate alındığında, Çin'in Kırgızistan sınırındaki Sincan Uygur Özerk Bölgesi (XUAR)'da sanayi üretimini artırma kriterine göre, hidroelektrik santrallerinin inşasına ve Kırgız Cumhuriyeti'nden elektrik tedarikine neden ilgi göstermeye başladığı anlaşılabilir olmuştur. Çin'in Kırgızistan'ın hidroelektrik sektöründe amaçlanan girişimi "geleceğe yönelik planlar" tartışmasının ötesine geçmezken daha umut verici planlar arasında sadece Narın Nehri'nde iki küçük hidroelektrik santrali inşa etme planı vurgulanmaktadır.

Oş bölgesinde (güney Kırgızistan) kömür madeni

2006 yılında bölgede kömür madenciliği alanında Çin-Kırgız ortak girişimi "Periti Koal" kurulmuştur. Kuruluş genellikle her yıl en az 41.000-ton kömür üretmekte ve yaklaşık 18.000 ton ihraç etmektedir.¹⁵ Bu planın uygulanmasında

¹⁴ Китай будет поставлять в Казахстан еще больше урана. / Информационный сайт «Инвестиции – Бизнес – Консалтинг» (Россия), 6 мая 2009 года Çin Kazakistan'a daha da fazla uranyum tedarik edecek. / Information site " Yatırımlar - İş - Danışmanlık" (Rusya), 6 Mayıs 2009, <http://www.ibk.ru/51512.html>

¹⁵ СП «Перити коал» добыло в Алайском районе 41 тыс. тонн угля. / Информационно-аналитическое бюро «Фергана АКИ-пресс» (Кыргызстан), 2

Çin yatırımları 4 ila 8 milyon ABD doları arasında oluşma fırsatına sahip olmuştur.

Petrol ve gaz endüstrisindeki planlar

Kırgızistan'da sanayileşmiş petrol ve gaz rezervleri bulunmamıştır. Ülkedeki kanıtlanmış petrol rezervi sadece 6,3 milyon ton ve gaz rezervi ise 6 milyar metreküptür. Aynı zamanda Kırgızistan yılda yaklaşık 70-90 bin ton petrol üretirken 16, gaz üretimi ihmal edilebilir düzeydedir ve yılda 25 milyon metreküpü geçmemektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in Kırgızistan'ın petrol ve gaz sektörüne bir bütün olarak ilgisi yok denecek kadar azdır. Enerji maliyetlerinin yüksek olduğu 2008 sonbaharından önceki mevcut duruma rağmen, Çin üretimi Kırgız ekonomisinin petrol ve gaz sektöründe bir yer edinmek için çaba sarf etmiştir.

Teorik olarak, Çin'in Kırgızistan'a artan ilgisi, ekonominin hidroelektrik ve madencilik sektörlerinin yanı sıra ulaşım ve iletişim alanlarındaki derin projelerle ilişkilendirilebilir. Ancak pratikte, Çin'in daha önce tanımlanan sektörlerdeki büyük planlarını uygulama olasılığını önemli ölçüde azaltan tam bir faktör döngüsü vardır.

Kırgızistan'ın aynı hidroelektrik potansiyelinin, Çin'in tüm cazibesine rağmen, mümkün olan en kısa sürede kullanılması pek olası değildir. Bişkek'in büyük hidroelektrik tesisleri inşa etme projeleri etrafında çok karmaşık bir durum vardır ve bu durum Kırgızistan'ın sadece Özbekistan'la değil, belki de Kazakistan'la olan ilişkilerini de karmaşıklaştırma tehdidinde bulunmaktadır. Taşkent ve Astana, Kambarata HES'in planlanan inşaatının en azından bölgenin su dengesini bozacağına ve ekolojiye ve tarım sektörüne geniş çaplı zarar vereceğine inanmaktadır. Kırgızistan'da oluşan Syr Darya Nehri'nin su

февраля 2008 года, JV "Periti koal" Alai bölgesinde 41 bin ton kömür çıkardı. / Bilgi-analitik büro "Fergana AKI-press" (Kırgızistan), 2 Şubat 2008, <http://www.fergana.akipress.org/?id=26971>

¹⁶ В. Тимирбаев. Россия на 90% обеспечивает потребность Киргизии в нефтепродуктах. / Газета «Моя столица» (Кыргызстан), 18 января 2008 года, V. Timirbaev. Rusya Kırgızistan'ın petrol ürünleri ihtiyacını yüzde 90 oranında karşılıyor. / "Başkentim" gazetesi (Kırgızistan), 18 Ocak 2008, <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1200690300>

kaynaklarının en büyük tüketicisi olan Özbekistan, bu proje konusunda özellikle katı bir tutum sergilemektedir.

Tacikistan

Çin Halk Cumhuriyeti ile Tacikistan Cumhuriyeti ("TC") arasındaki diplomatik ilişkiler 4 Ocak 1992 tarihinde başlamıştır. Aynı dönemde, 21. yüzyılın ilk on yılının yarısına kadar, Çin'in Tacikistan'daki ekonomik nüfuzu oldukça sembolikti, sadece mekik satışlarıyla sınırlıydı, dahası önemsiz ölçekteydi.

1992-2003 yılları arasında Çin-Tacik ticaretinin yıllık büyüklüğü 5-15 milyon USD arasında dalgalanmıştır. 1990'larda ve 21. yüzyılın başlarında Çin-Tacik mali ilişkilerinin zayıflığı, esas olarak 1992-1996 döneminde Tacikistan'da yaşanan iç savaştan ve ardından devletin kırılğan iç siyasi durumundan kaynaklanıyordu: oldukça zor ve uzun bir sivil anlaşma belirleme süreci. Buna ek olarak, Çin ve Tacikistan Cumhuriyeti'nin coğrafi izolasyonu, Çin-Tacik ilişkilerinin oluşumunu zorlaştıran önemli bir koşuldur.

Tacikistan'ın yakıt ve enerji kaynakları

Tacikistan yakıt kaynakları bakımından zengin değildir. Sadece belirli termal kömür rezervleri vardır. Cumhuriyette 30'dan fazla kömür yatağı tespit edilmiş ve çeşitli derecelerde incelenmiştir; tahmini kaynaklar yaklaşık 3,7 milyar ton ve kayıtlı rezervler 714 milyon tondur.

Ancak, mali ve teknik sorunlar nedeniyle kömür madenciliği asgari düzeye indirilmiştir; birkaç küçük yatakta küçük hacimlerde açık ocak madenciliği yapılmaktadır. Cumhuriyetin kendi içinde, ticari kömür üretimi cumhuriyetin kuzeyindeki Shurabskoye linyit yatağında ve küçük miktarlarda gerçekleştirilmektedir.

«Güney-Kuzey» yüksek gerilim enerji nakil hattının inşası

2006 yılında Çinli Tebian Electric Apparatus Stock Company (TBEA) şirketi 350 kilometreden daha uzun olan «Güney-Kuzey» 500 enerji nakil hattının inşaatına başladı. Bu enerji nakil hattı, eyaletin güney ve kuzey kesimlerini ortak bir güç kaynağı konseptine bağlayacaktır. Plan, Çin EXIM Bankası tarafından 267 milyon dolar tutarında finanse edilmektedir.

Çin'in Tacikistan'daki ekonomik varlığının ölçeği giderek artıyor ve ülke ekonomisinin büyüklüğü göz önüne alındığında önemli görünmektedir. Çin özellikle elektrik enerjisi endüstrisi, ara bağlantı ve ulaşım iletişiminin

oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in Orta Asya devletlerinin ekonomilerini karmaşık bir şekilde istila etme ve güçlendirme planının Tacikistan örneğinde daha görünür olduğuna dair bir his vardır.

Tacikistan'ın koşullarında elektriğin endüstriyel temelinin sadece hidroelektrik olabileceği göz önüne alındığında, bu durum Çin'in hidroelektrik santrallerinin inşasına olan yüksek ilgisini ifade edecektir. Tacikistan'ın hidroelektrik sektöründeki Çin yatırımlarının güçlendirilmesi ancak Orta Asya'daki su ve enerji sorununun çözülmesi halinde mümkün olacaktır. Sorun, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinin Tacikistan'da oluşan Amu Derya su kaynaklarının önemli tüketicileri olmaları ve Tacikistan'da büyük hidroelektrik santrallerinin (özellikle Rogun hidroelektrik santrali) inşasına, diğer olumsuz sonuçlara ek olarak, bunun keskin bir su kıtlığına neden olacağı varsayımıyla karşı çıkmalarıdır.

Gelecekte Çin, ikili ilişkilerin ve ŞİÖ bünyesindeki bölgesel ortaklık mekanizmasının yardımıyla, su ve enerji sorununa karşılıklı olarak kabul edilebilir bir sonuç bulunmasına yardımcı olabilir. Buna ek olarak, özellikle küresel kriz sırasında para kaynaklarının kritik kıtlığı koşullarında, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın eski birlik içinde geliştirilen enerji ve su kaynakları değişim planını yeniden kurma konusunda bir anlaşmaya varma olasılığını dışlamak mümkün değildir.

Özbekistan

Özbekistan Cumhuriyeti (ÖC), ÇHC'nin diplomatik ilişkiler kurduğu ilk Orta Asya ülkesi olmasına rağmen (1992, 2 Ocak), 21. yüzyılın ortalarına kadar ÇHC Özbekistan'da ekonomik olarak güçlenmek için aktif bir girişimde bulunmamıştır. Özbekistan'ın ŞİÖ'nün oluşumunda yer aldığı 2001 yılı da dahil olmak üzere, bu durum Çin'in cumhuriyetteki mali varlığında hızlı ve önemli bir artışa yol açmamıştır.

2004 yılında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Taşkent'i ziyareti sırasında, devletler arasında bir ortaklık derecesi kurulmuş, özellikle görüşme Özbekistan'daki Çin projeleri üzerine olmuştur. Sonuç olarak, 2005 yılında, 600 milyon doları petrol ve gaz sektörüyle ilgili olmak üzere, yaklaşık 1,5 milyar dolar değerinde 20 yatırım anlaşması, kredi anlaşması ve sözleşme aynı anda imzalanmıştır.

Petrol ve gaz sektöründeki planlar

Çin'in Özbekistan'ın petrol ve gaz sektörüne girmesinin başlangıcı, Çin Devlet Petrol ve Gaz İşletmesi ile «Özbekneftegaz» Holding Şirketi'nin bir ortaklık anlaşması imzaladığı 2004 yılı olarak değerlendirilmelidir.

CNPC, Özbekistan'ın petrol ve gaz alanında tam bir plan döngüsünü gerçekleştirmeyi beklemektedir. Bu planların çoğu hala ön aşamadır. Tek özellik, Haziran 2008'den beri uygulanmakta olan "Türkmenistan-Çin" ana gaz boru hattının Özbek bölümünü inşa etme planıdır. Bunlar; Fergana Vadisi'ndeki (Özbekistan'ın doğusundaki Fergana, Andican ve Namangan bölgeleri) petrol sahalarının incelenmesine dair projeleridir.

Özbekistan'ın Fergana Ovası'nda 90 yılı aşkın süredir işletilen ve sürdürülebilir bir şekilde günde yaklaşık 2 ton petrol sağlayan 500'den fazla düşük borçlu petrol sahası bulunmaktadır. 2006 yılında Çin Devlet Petrol ve Gaz Arama ve Araştırma Kuruluşu (CNODC, CNPC'nin bir yan kuruluşu) «Özbekneftegaz» ile Fergana petrol ve gaz bölgesinde arama çalışmaları yürütmek üzere bir sözleşme imzalamıştır.

Aynı zamanda, 2007 yılında «Özbekneftegaz» ve CNPC, Namangan bölgesindeki Mingbulak sahasının ortaklaşa araştırılması ve daha fazla incelenmesi konusunda ortaklığın temel ilkeleri üzerine bir anlaşma imzalanmıştır.

Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattının Özbek bölgesinin inşası

Haziran 2008'de Buhara bölgesinde (Özbekistan'ın batısında) her biri 525 km uzunluğunda 2 eşzamanlı koldan oluşan "Türkmenistan-Çin" doğalgaz boru hattının Özbek bölgesinin inşasına başlanmıştır. Planın işletmecisi 2007 yılında kurulan Çin-Özbek ortak girişimi Asia Trans Gaz Ltd. Şti. Özbekistan'ın planın uygulanması için yetkili organı «Özbekneftegaz» olurken, Çin'in planı Trans-Asia Gas Pipeline Co. Ltd. (CNPC'nin bir yan kuruluşu) tarafından kontrol edilmektedir.

Proje, CNPC yatırımlarının hesaplanmasına göre yürütülmektedir. "Türkmenistan-Çin" gaz boru hattının Özbek bölgesinin 1. kolunun fiyatının 244,35 milyon dolar olması beklenirken 2009 yılında, incelenen yatırımların büyüklüğü muhtemelen 35 milyondan az olmamıştır.

Elektrik sektörü planları, küçük hidroelektrik santrallerinin (SHPPs) inşasını içermekte ve Çin'in EXIM Bank'ından alınan kredilerle Özbekistan Su ve Tarım Kaynakları Bakanlığı'na bağlı bir Özbek firması olan Uzsuvenargo tarafından uygulanmaktadır.

Çin, 2006 yılından bu yana Özbekistan'da bir dizi enerji sektörü projesini finanse etmektedir. Bu projeler Özbekistan'ın 41 küçük hidroelektrik santralini faaliyete geçirme projesinin bir bölümünü temsil etmektedir.

21'inci yüzyılın bu siyasi figürlerinin sonuçları, sadece bölgedeki petrol ve gaz sahalarının keşif ve araştırma lisanslarının önemli bir kısmı değil, aynı zamanda Orta Asya-Çin gaz ve petrol boru hattı ve Kazakistan-Çin petrol ana hattı oldu ve bunun sonucunda ülke bölgeden yılda 65 milyar m³ gaz ve 20 milyon ton petrol elde etmeyi beklemektedir.

Çin'in hedefi, devletin mali oluşumu ve sosyal sürdürülebilirliğidir. Ülkenin batı bölgelerini keşfetme planı, Çin için Orta Asya'nın değerini arttırmıştır ve enerji açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkmenistan

İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler 6 Ocak 1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra başlatılmış olmasına rağmen, 21. yüzyıla kadar Çin Türkmenistan'da herhangi bir özel girişimde bulunmamıştır.

Türkmenistan Devlet Başkanı'nun Nisan 2006'da Çin'e yaptığı ziyaret sırasında 7 ikili belge imzalanmış olup, bunlardan en önemlisi Türkmenistan Petrol ve Gaz Endüstrisi ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı ile Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) arasında petrol ve gaz sektöründe ortak çalışmaya ilişkin bir anlaşmadır. Çinli firmaların Türkmenistan'da hem karada hem de Hazar Denizi açıklarında petrol ve gaz sahaları aramasına izin verildi. Bu ortak çalışma anlaşması çerçevesinde, Türkmenistan'dan Çin'e bir gaz boru hattı inşa etme ve Türkmen gazını Çin'e satma planının uygulanması konusunda anlaşmaya varıldı.

Türkmenistan, gaz nakil yolları projesinde Rusya'ya olan bağımlılığını radikal bir şekilde azaltmaya çalıştı ve ayrıca sadece hammadde bölümleriyle değil, kendi ekonomisinin tam oluşumuyla ilgilendi. Özellikle, Çin ve Türkmenistan'ın stratejik çıkarlarının yakınlaşması bu durumu önceden belirlemiş, daha önce bahsedilen tüm anlaşmaların imzalanmasından sonra, Çin'in Türkmenistan'a mali nüfuzu hızla artmış ve petrol ve gaz sektörünün yanı sıra Aşgabat için birincil öneme sahip diğer alanların tamamını etkilemeye başlamıştır.

Türkmenistan'da 2009 yılı başı itibariyle 17 Çin-Türkmen ortak şirketi tescil edilmiş olup 46'dan fazla yatırım planı uygulanmaktadır. Türkmenistan ekonomisindeki Çin ekonomik kaynaklarının toplam büyüklüğünün, yaklaşık 707 milyon doları kredi ve yaklaşık 446 milyon doları yatırım olmak üzere 1,1 milyar dolardan az olmadığı tahmin edilmektedir. Buna ek olarak,

Türkmenistan'daki Çin ekonomik kaynaklarının bir kısmı (yaklaşık 200 milyon dolar - yaklaşık 1,5 milyar yuan) Çin'in devlet para birimine aktarılıyor. Çin ekonomik kaynaklarının ana kısmı petrol ve gaz sektörüne yöneliktir.

Petrol ve gaz sektöründeki planlar

Türkmenistan'ın petrol kaynakları ve ihracat kapasitesi çok büyük değildir ve Çin için en önemli ilgi Türkmenistan'ın mavi yakıtındadır. Tüm eski Sovyet coğrafyasında Türkmenistan, gaz alanında büyük bir ihracat potansiyeline sahip tek devlettir ve üretilen "mavi yakıtın" önemli bir kısmını (3/4'ünden fazlasını) ithal etme imkanına sahiptir. Bunun başlıca nedeni, Türkmen analizlerine göre yaklaşık 25 trilyon metreküp olan katı gaz rezervleridir.¹⁷

«Bağtiyarlyk» yakınlığında bir gaz işleme tesisi inşaatı

İki ülke arasında 2007 yılında varılan bir anlaşma uyarınca CNPC, yılda 5 milyar metreküp gaz işleme kapasitesine sahip bir gaz işleme tesisinin inşaatına başladı.¹⁸ Gaz işleme tesisi, «Türkmenistan-Çin» gaz boru hattı üzerinden Çin'e sevk edilmek üzere gazın birincil işleminden geçirilmesi konusunda uzmanlaşmıştır.

2001 yılında "Turkmenneft" ve Lan-Chou Petrokimya Mühendislik Şirketi, 22,2 milyon dolar karşılığında Türkmenistan'a 2 sondaj yapısının üretimi ve tedariki konusunda bir anlaşma imzalamıştır;¹⁹ 2002 yılında Türkmenistan

¹⁷ Туркмения оценивает запасы нефти в 20,8 млрд. т и газа 24,6 трлн. куб. м. / Электронная версия ежемесячного журнала «Нефть и газ Евразии» (Россия), 21.04.2008, Türkmenistan petrol rezervlerini 20.8 milyar ton, gaz rezervlerini ise 24.6 trilyon metreküp olarak tahmin etmektedir. / Aylık "Neft i gaz Yevrazii" (Rusya) dergisinin elektronik versiyonu, 21.04.2008, <http://www.oilandgaseurasia.com/ru/news/p/0/news/2198/>.

¹⁸ Информационный портал «ЦентрАзия» (Россия), 08.01.2009 года, Bilgi portalı "CentrAsia" (Rusya), 08.01.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1231406460>

¹⁹ В.С. Фроленков. Современные торгово-экономические отношения КНР с центральноазиатскими странами-членами ШОС и Туркменистаном. / Институт Дальнего Востока РАН. – Москва: ИДВ РАН, 2009 год. – С.166. VS. Frolenkov.

yönetimi CNPC ile Türkmengaz'a 52,4 milyon dolar karşılığında 4 adet sondaj yapısı tedariki için bir sözleşme imzalamıştır.²⁰

Çin'in Türkmenistan'daki varlığını artırma arzusu, özellikle Çinli firmaların ülkede sadece 2006-2009 yıllarında oldukça güçlü bir konum elde etmeyi başardığı gerçeğini dikkate alırsak, istikrarlı görünmektedir. Aynı zamanda Çin, özellikle petrol ve gaz sektöründe Türkmen ekonomisinin ana bağışçısı olarak yer almaktadır.

Çin ve Türkmenistan, Eylül 2013'te Türkmen-Çin doğalgaz boru hattının A ve B kollarının güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde işletilmesinin yanı sıra Amu Derya Nehri kıyısındaki gaz sahalarının araştırılmasına yönelik bir planın uygulanmasını sağlayacak kararları onaylamıştır. Ülkeler, C kolunun inşaatının tamamlanması ve gazın mümkün olan en kısa sürede teslim edilmesi ve D kolunun inşaatının 2016 yılında tamamlanmasını sağlamak için birlikte çalışmayı kabul etmiştir.

Ekim 2013'te Türkmenistan, Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattının Türkmenistan bölümünün inşaatını tamamladığını açıklamıştır. Gelecekte, Çin'in Türkmenistan'a olan ekonomik ilgisi esas olarak petrol ve gaz sektörüne odaklanacak, gaz üretimi ve Çin'e ihracatı üzerinde yoğunlaşacaktır. Çin'in Türkmen ekonomisinin diğer sektörlerindeki varlığı, Türkmenistan'ın hidrokarbon kaynaklarına erişimi sağlayacaktır. Çin'in Türkmenistan'ın petrol ve gaz sektöründeki yatırım girişimi, küresel kriz ve düşük enerji maliyetleri koşullarında bile artacaktır.

Çin'in Orta Asya Ülkeleri ile Enerji İş birliğinin Sorunları ve Beklentileri

ÇHC'nin Orta Asya'daki enerji politikasının uygulanmasında bir dizi zorluk bulunmaktadır. İlk olarak, kendi şirketlerinin bölgedeki enerji kaynaklarına erişimine de dahil olan Batılı ülkelerin stratejisi bir meydan okumadır. Çin'in

ÇHC'nin ŞİÖ'nün Orta Asya üyesi ülkeleri ve Türkmenistan ile modern ticari ve ekonomik ilişkileri. / Rusya Bilimler Akademisi Uzak Doğu Araştırmaları Enstitüsü. – Moskova: IFES RAS, 2009. – S.166.

²⁰ Газопроводы: состояние и перспективы. / Электронная версия журнала «Нефтегазовая вертикаль» (Россия), 2007 г., № 20, Gaz boru hatları: durum ve beklentiler. / “Neftegazovaya Vertikal” dergisinin elektronik versiyonu (Rusya), 2007, Sayı 20, <http://www.ngv.ru/article.aspx?articleID=24929>

buradaki rekabet avantajı, ortaklık için herhangi bir sosyo-politik veya sosyal kriter belirlememesi, çıkar çevresinin yalnızca finansal olmasıdır. İkinci olarak, bu zorluk, bölge dışı güçlerle iş birliği içinde kendi dış politika seçeneklerini açık tutmaya çalışan Orta Asya ülkelerinin dengeleyici eylemleriyle karakterize edilebilir.

Enerji politikasının uygulanmasında, Çin'in politika yapıcılarının bir kaç konuya dikkat etmesi gerekmektedir. İlk olarak, Batılı ülkelerin stratejisi bir meydan okuma gibi görünmektedir. Orta Asya geleneksel olarak farklı güçlerin çıkarlarının çatıştığı bir arena olmuştur. Bu sahnede Çin'in yanı sıra Rusya Federasyonu, Hindistan, AB, ABD ve Türkiye gibi küresel güçler de yer almaktadır.

Kendi dış politika perspektiflerini açık tutma eğiliminde olan Orta Asya devletlerinin dengeleyici eylemleri, Çin'in bölgedeki enerji politikasının uygulanmasının önünde bir engel olarak görünmektedir. Bölge devletlerinin büyük güçlerle ilişkilerinde dengeyi koruma ve kendi bağımsızlıklarını koruma arzusu, Çin'in Orta Asya'daki etkisini artırma çabalarını en aza indirmektedir. Orta Asya ülkelerinin stratejisi, diğer yatırımcılar pahasına Çin'in gücünü eşitlemeye yöneliktir.

ÇHC ve Orta Asya, 3.300 kilometrelik ortak sınırı paylaştıkları ve kültürel bağlarla da birleştikleri için daha yakın siyasi ilişkiler kurmaktadır. Çin'in OAC'deki politika yapıcılarının ana alanları şunlardır:

- barışçıl ve iyi komşuluk ilişkileri;
- karşılıklı fayda ve ortak kazanç ilkesine dayalı işbirliği;
- Orta Asya halkının diğer ülkelerin iç işlerinde tarafsızlık tercihine saygı duymak;
- bağımsız egemenliğe saygı duymak ve bölgesel istikrarı güçlendirmek.

ÇHC lideri Xi Jinping, Eylül 2013'te dört Orta Asya cumhuriyetine - Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan - ulusal ziyaretler gerçekleştirdi.²¹ ÇHC için bölge turunun ana hedefi enerji alanında anlaşmalar imzalamaktı. On günlük gezi, Pekin'in bu ülkelerin zengin enerji kaynaklarına artan ilgisini bir kez daha kanıtladı ve ÇHC'nin Orta Asya devletleriyle ortaklığının umut verici nüanslarının altını çizmiştir.

²¹ Лиллис Д. Китай укрепляет политико-экономическое влияние в Центральной Азии.- Режим доступа: Lillis D. Çin Orta Asya'daki siyasi-ekonomik etkisini güçlendiriyor.- Erişim adresi: <http://russian.eurasianet.org/node/60289> (28.02.14)

Orta Asya ziyaretinin ilk hedefinin Türkmenistan olması mantıklı ve kesinlikle anlaşılabilir bir durum. *Öncelikle*, Türkmenistan şu anda Çin'in ana gaz tedarikçisidir ve Çin, Türkmenistan'ın gaz pazarının en büyük ihracatçısıdır. Türkmenistan 2013 yılı Ağustos ayı sonunda Çin'e 60 milyar 645 milyon m³ gaz sevkiyatı gerçekleştirmiştir ki bu rakam iki ülke ekonomisi için de son derece önemlidir.

İkinci olarak, Türkmenistan finansman açısından (Kazakistan Cumhuriyeti'nden sonra) bölgedeki ikinci güçtür. İçinde bulunduğumuz dönemde Çin'in Türkmenistan'a verdiği toplam kredi miktarı yaklaşık 10 milyar doları aşmaktadır.²²

Üçüncü olarak, Çin ve Türkmenistan'ın ikili ilişkilerin stratejik ortaklık formatına taşınmasına ilişkin bir Deklarasyon imzalaması gerekiyordu.

Sözde imzalanan bu deklarasyonun içeriği, iki devletin stratejik ortaklığının esas olarak enerji sektöründeki işbirliğine dayanacağını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha doğrusu, Çinli firmaların Türkmenistan'ın sahalarının keşfine katılımı ve Türkmen gazının Çin'e sevkiyatının artırılması.

Xi Jinping'in sadece Türkmenistan'a yaptığı iki günlük ziyaret sırasında 13 belge imzalandı. Bunların büyük bir kısmı, "Orta Asya - Çin" yönünde yeni bir doğalgaz boru hattının inşasının hızlandırılması, boru hattının üçüncü dizisinin ("C") devreye alınmasının hızlandırılması ve dördüncü dizinin ("D") inşası için imzalanan kağıtlara değindi. Önemli işlemlerden biri, Türkmengaz ile CNPC arasında yılda 25 milyar m³ ek gaz tedariki için anlaşma imzalanmasıdır, bu şekilde on yılın sonunda Çin'e yıllık gaz tedarikinin 65 milyar m³'e çıkması mümkündür.²³ Yeni bir Türkmenistan-Çin boru hattı inşa etmek için şimdiye kadar umut verici bir anlaşma imzalandı.

²² Сыроежкин К.Ф. К итогам визита Си Цзиньпина в Центральную Азию: Туркменистан.- Режим доступа: Syroezhkin K.F. Xi Jinping'in Orta Asya ziyaretinin sonuçlarına: Türkmenistan.- Erişim adresi: <http://carnegieendowment.org/2013/09/12/к-итогам-визита-си-цзиньпина-в-центральной-азию-узбекистан/gnwt?reloadFlag=1#> (31.03.14)

²³ Гентер Р. Китай решительно укрепляет свои позиции в Туркменистане. Genter R. Çin, Türkmenistan'daki konumunu kararlı bir şekilde güçlendiriyor. Erişim adresi: <http://www.chrono-tm.org/2013/09/kitay-reshitelno-ukreplyaet-svoi-pozitsii-v-turkmenistane/> (29.03.2014)

Orta Asya ziyaretinin bir diğer hedefi Kazakistan Cumhuriyeti'ydi ve Devletin bölgedeki ve uluslararası arenadaki önemi göz önüne alındığında, ziyaretin sebepsiz olmadığı görülüyordu.

Xi Jinping'in Kazakistan ziyaretinin sonuçlarına göre, toplam 30 milyar dolar değerinde 22 anlaşma imzalanmıştır.²⁴ Çin ziyaretinin en önemli sonucu CNPC'nin Kaşagan projesindeki %8,33'lük hissesi oldu. Çin'in Hazar kıyısına girme arzusu, Kaşagan planındaki payı için 5 milyar dolar ödediği ve Kaşagan araştırmalarının bir sonraki adımını finanse etmek için 3 milyar dolar ayırdığı 8 milyar dolar karşılığında gerçekleşmiştir.

Çin'in ilgisini neyin etkilediği kesinlikle anlaşılabilir. Öncelikle, bu Kazakistan'ın gelecek vaat eden sahalarından biridir ve bu nedenle bu plana katılım, Çin'in Doğu ve Afrika ülkelerinden gelen petrol kaynaklarıyla olan bağlantısının azaltılmasına göre Çinli firmaların önünde büyük potansiyeller açmaktadır. Buna ek olarak, bu siyah altının boru hatlarının bir kısmı aracılığıyla doğrudan Kazakistan'dan Çin'e akacak olması çok önemlidir. İkinci olarak, Kazakistan'daki gaz ve petrol üretiminde Çin'in payı önemli ölçüde artacaktır.

Özbekistan, Xi Jinping'in Orta Asya ülkelerine yaptığı gezinin üçüncü durağı oldu. Aynı zamanda bu ülke, 31 belge ile imzalanan antlaşma ve anlaşma sayısı ve 15 milyar dolar değerinde satın alınan yatırım miktarı bakımından lider oldu.²⁵

Çin hükümetinin Orta Asya'ya yönelik dış stratejisinde üç tez vurgulanmaktadır:

- ÇHC ve komşu devletler uzun bir ikili ilişkiler geçmişine sahiptir ve ortak bir tarihsel paylaşımı paylaşmaktadır;
- ÇHC, tüm ülkelerin bağımsız seçimlerine saygı duyar ve onlar tarafından seçilen oluşum yolunu desteklemeye hazırdır;

²⁴ Сыроежкин К.Ф. Экономический пояс на Шелковом пути...с китайскими иероглифами.// Байтерек, 2014, №3(86) – с. 17. Syroezhkin K.F. İpek Yolunda Ekonomik Kuşak...Çince karakterlerle // Baiterek, 2014, No. 3(86) - s. s.17

²⁵ Мураталиева З. Итоги визита председателя КНР Си Цзиньпина в страны Центральной Азии. – Режим доступа: Muratalieva Z. Devlet Başkanı Xi Jinping'in Orta Asya ziyaretinin sonuçları. - Erişim modu: <http://www.analitika.org/international-affairs/geo/2625-itogi-vizita-predsedatelya-krn-si-czinypina-v-strany-centralnoy-azii.html> (31.03.14)

- ÇHC bölge meselelerinde üstünlük elde etmeyi beklememekte ve bir etki alanı yaratmaya çalışmamaktadır.

Genel olarak tüm bunlar, Çin'in Orta Asya'da en büyük etkiye sahip olan ABD ve Rusya'yı küresel yatırımcıların gözünden düşürdüğü anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Çin, ABD ve Rusya'nın yaptığı gibi kendi yatırımlarını sosyo-politik kriterlere bağlamıyor ve bu nedenle en uygun finansal ortak olarak görünüyor. Bu koşullar göz önüne alındığında, mümkün olan en kısa sürede hem ticaret ve yatırımlar alanında hem de Çin'in Orta Asya devletlerinin petrol ve gaz sektöründeki ulaşım ve lojistik, boru hattı ve diğer planların uygulanmasındaki rolü alanında önemli değişiklikler olması muhtemeldir ve 21. yüzyılın bu bölge için, belki de Rusya Federasyonu için Çin'in yüzyılı olacağı inkar edilemez.

Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti dünyanın önde gelen ekonomik beklentisidir. Ülkede enerji tüketimi ile ekonomik kalkınma arasında bir denge vardır. Pekin'in sanayi sektörünün gelişmesini, ülkenin yaşam standartlarının iyileştirilmesini ve kentleşmeyi hedefleyen politikasını uygulamak için enerji kaynakları sıkıntısı sorunu artacaktır.

ÇHC enerji kompleksinin özelliği, enerji dengesindeki %70'lik kömür miktarıdır. Yakın gelecekte devletin yakıt enerji dengesinin yapısı değişmeyecektir: gaz, petrol, kömür ana enerji kaynakları olacaktır. Buna rağmen Çin, nükleer enerji, yenilenebilir enerji kaynaklarının (güneş, rüzgar ve hidroelektrik) kullanımı gibi yeni enerji türlerinin kullanımını genişletmeyi hedeflemektedir. Temiz, çevre dostu enerji türlerindeki artış, hidrokarbon kullanımında önemli bir artış olmadan ülke ekonomisinin hızlı bir şekilde büyümesini sağlayacaktır.

Çin'in Orta Asya'daki enerji stratejisi, Pekin'in bölgenin önemine dair artan farkındalığına dayanmaktadır. Bu politikanın 21. yüzyılın ilk on yılındaki sonuçları sadece bölgedeki petrol ve doğal gaz sahalarını arama ve işletme ruhsatlarının paylaşımı değil (2001 yılının başlarında Çinli şirketler yaklaşık 3 milyar ton petrol ve 2 trilyon m³ doğal gaz rezervini araştırma ruhsatına sahipti), aynı zamanda Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattı ve Batı Kazakistan-Çin petrol ana hattı oldu.

Çin şu anda enerji sektöründe zorluklarla karşı karşıyadır: kişi başına düşük enerji tüketimi, yüksek enerji maliyetleri, enerji ithalatına yüksek bağımlılık. Bu nedenle Çin yönetimi enerji sorunlarına ve uygun bir enerji stratejisinin oluşturulmasına büyük önem vermektedir. Dünyanın en büyük enerji alıcısı ve

üreticisi olan Çin, bu alanda çeşitli uluslararası örgütler ve entegrasyon topluluklarıyla (OPEC, APEC, IEA, vb.) birlikte çalışmaktadır. Bu, tam teşekküllü bir diyalog kurma, enerji güvenliği konularını ele alma, ortaklıkları güçlendirme ve ortak oluşumu teşvik etme yönünde önemli bir adım olarak görünmektedir. Ancak, tecrübelerin de gösterdiği gibi, ÇHC'nin uluslararası örgütlerdeki desteği, devletin enerji sektörünün oluşumunda önemli sonuçlara yol açmamaktadır.

ÇHC, finansal kalkınmaya ve sosyal sürdürülebilirliğe öncelik vermektedir. Bu nedenle, ülkenin batı bölgelerini keşfetme planı, Çin için Orta Asya'nın değerini artırmıştır ve enerji planları bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Çin'in batı bölgesi (Sincan Uygur Özerk Bölgesi), Orta Asya devletleriyle ilişkilerin ve ortaklığın güçlendirilmesi sayesinde önemli bir enerji üretim alanına dönüştürülmekte, işgücü ve ekonomik kaynaklar bu bölgeye çekilmektedir. Çin'in komşuluk bölgesindeki enerji politikasının uygulanmasında bir dizi zorluktan bahsedilebilir. İlk olarak, Batılı ülkelerin stratejisi bir meydan okumadır. Orta Asya genellikle farklı güçlerin çıkarlarının çatıştığı bir arenadır; Çin'in yanı sıra bölgedeki ana oyuncular ABD, Rusya Federasyonu ve AB'dir.

İkinci olarak, bu zorluk bölge devletlerinin kendi eylemleriyle karakterize edilebilir; destek sağlamaya, büyük güçlerle ilişkileri dengelemeye ve kendi bağımsızlıklarını korumaya çalışan Orta Asya ülkeleri, Çin'in bölgedeki etkisini artırma çabalarını en aza indirmektedir. Orta Asya ülkelerinin stratejisi, diğer yatırımcılar pahasına Çin'in gücünü eşitlemeye yöneliktir. Çinli stratejistler ve sosyo-politik figürler, kendi devletlerinin enerji güvenliği stratejisini uygulamak için bir dizi finansal ve sosyo-politik aracı niteliksel olarak kullanmaktadır. Çin'in Orta Asya'daki enerji politikası deneyimi, somut bir stratejik bakış açısı ve uzun vadeli geleceğe yönelik bir plan, sadece bölge devletleri için değil, aynı zamanda bölgedeki çıkarlarını geliştirmeye çalışan diğer ülkeler için de son derece faydalı olabilir.

Kaynakça

B. Kuzyk, M. Titarenko. China-Russia 2050: Co-Development Strategy, 2006. 656 pp. China National Nuclear Corporation / CNNC.

China's Energy Strategy in the Twenty-first Century. Erişim modu:

CNPC-Aktobemunaigas Şirketi, <http://www.cnpc-amg.kz/index.php?p=about>
<http://faculty.maxwell.syr.edu/rdenever/InternationalSecurity/He%20and%20Qin.pdf>

Kazakistan Cumhuriyeti petrol endüstrisi. / Kazakistan'ın Petrol ve Gazı-2007: özel sayı.

"Neftegazovaya Vertikal" (Rusya) Dergisi, №17, Ekim 2007. - S.71-72

- Maltsev A.E. Peculiarities of China's policy in Central Asia in the assessments of Russian and Western scientists // *Comparative Politics*. and No.4 (10) С.17-31.
- Mehmet Ogutsu, Xin Ma. Growing inks in energy and geopolitics China, Russia and Central Asia.
http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/gateway/files.php?file=CEPMLP_IJ_Mar08Growin_g_links_916741751.pdf (08.03.14).
- Syroezhkin K.L. Silk Road Economic Belt Project // *Baiterek*. 2014. № 3 (86). pp. 16-21
- Басен Ж.Т. Экономические интересы Китая в центральной Азии // *Экономическая стратегия – Центральная Азия*. 2006. № 1. С.49. Basen J.T. Çin'in Orta Asya'daki ekonomik çıkarları // *Ekonomik Strateji - Orta Asya*. 2006. № 1. s.49.
- V. Тимирбаев. Россия на 90% обеспечивает потребность Киргизии в нефтепродуктах. / Газета «Моя столица» (Кыргызстан), 18 января 2008 года, V. Timirbaev. Rusya Kırgızistan'ın petrol ürünleri ihtiyacını yüzde 90 oranında karşılıyor. / "Başkentim" gazetesi (Kırgızistan), 18 Ocak 2008, <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1200690300>
- V.C. Фроленков. Современные торгово-экономические отношения КНР с центральноазиатскими странами-членами ШОС и Туркменистаном. / Институт Дальнего Востока РАН. – Москва: ИДВ РАН, 2009 год. – С.166. VS. Frolenkov. ÇHC'nin ŞİÖ'nün Orta Asya üyesi ülkeleri ve Türkmenistan ile modern ticari ve ekonomik ilişkileri. / Rusya Bilimler Akademisi Uzak Doğu Araştırmaları Enstitüsü. – Moskova: IFES RAS, 2009. – S.166.
- Габуев А. Казахстан пустил нефть в обход российских денег // *Коммерсантъ*. 2009. № 70. Gabuev A. Kazakistan petrolün Rus parasını bypass etmesine izin verdi // *Kommersant*. 2009. № 70. <http://www.kommersant.ru/doc/1158373> (24/02/14)
- Газопроводы: состояние и перспективы. / Электронная версия журнала «Нефтегазовая вертикаль» (Россия), 2007 г., № 20, Gaz boru hatları: durum ve beklentiler. / "Neftegazovaya Vertikal" dergisinin elektronik versiyonu (Rusya), 2007, Sayı 20, <http://www.ngv.ru/article.aspx?articleID=24929>
- Гентер Р. Китай решительно укрепляет свои позиции в Туркменистане. Genter R. Çin, Türkmenistan'daki konumunu kararlı bir şekilde güçlendiriyor. Erişim adresi: <http://www.chrono-tm.org/2013/09/kitay-reshitelno-ukreplyaet-svoi-pozitsii-v-turkmenistane/> (29.03.2014)
- Информационный портал «ЦентрАзия» (Россия), 08.01.2009 года, Bilgi portalı "CentrAsia" (Rusya), 08.01.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1231406460>
- Лиллис Д. Китай укрепляет политико-экономическое влияние в Центральной Азии.- Режим доступа: Lillis D. Çin Orta Asya'daki siyasi-ekonomik etkisini güçlendiriyor.- Erişim adresi: <http://russian.eurasianet.org/node/60289> (28.02.14)
- Мураталиева З. Итоги визита председателя КНР Си Цзиньпина в страны Центральной Азии. – Режим доступа: Muratalieva Z. Devlet Başkanı Xi Jinping'in

- Orta Asya ziyaretinin sonuçları. - Erişim modu: <http://www.analitika.org/international-affairs/geo/2625-itogi-vizita-predsedatelya-knr-si-czinpina-v-strany-centralnoy-azii.html> (31.03.14)
- Петелин Е.Н. Энергомонолит Китая с Центральной Азией // Индекс безопасности. 2011. Том: 17. № 4 (99). С.35-57. Petelin E.N. Orta Asya ile Çin'in Enerji Monoliti // Security Index. 2011. Cilt: 17. № 4 (99). s.35-57.
- Петелин Е.Н. Энергомонолит Китая с Центральной Азией // Индекс безопасности. 2011. Том: 17. № 4 (99). С.35-57. Petelin E.N. Orta Asya ile Çin'in Enerji Monoliti // Security Index. 2011. Cilt: 17. № 4 (99). s.37.
- СП «Перити коал» добыло в Алайском районе 41 тыс. тонн угля. / Информационно-аналитическое бюро «Фергана АКИ-пресс» (Кыргызстан), 2 февраля 2008 года, JV "Periti koal" Alai bölgesinde 41 bin ton kömür çıkardı. / Bilgi-analitik büro "Fergana AKI-press" (Kırgızistan), 2 Şubat 2008, <http://www.fergana.akipress.org/?id=26971>
- Сыроежкин К.Ф. К итогам визита Си Цзиньпина в Центральную Азию: Туркменистан.- Режим доступа: Сыроеzhkin K.F. Xi Jinping'in Orta Asya ziyaretinin sonuçlarına: Türkmenistan.- Erişim adresi: <http://carnegieendowment.org/2013/09/12/к-итогам-визита-си-цзиньпина-в-центральную-азию-узбекистан/gnwt?reloadFlag=1#> (31.03.14)
- Сыроежкин К.Ф. Экономический пояс на Шелковом пути...с китайскими иероглифами.// Байтерек, 2014, №3(86) – с. 17. Сыроеzhkin K.F. İpek Yolunda Ekonomik Kuşak...Çince karakterlerle // Baiterek, 2014, No. 3(86) - s. s.17
- Туркмения оценивает запасы нефти в 20,8 млрд. т и газа 24,6 трлн. куб. м. / Электронная версия ежемесячного журнала «Нефть и газ Евразии» (Россия), 21.04.2008, Türkmenistan petrol rezervlerini 20.8 milyar ton, gaz rezervlerini ise 24.6 trilyon metreküp olarak tahmin etmektedir. / Aylık "Neft i gaz Yevraziı" (Rusya) dergisinin elektronik versiyonu, 21.04.2008, <http://www.oilandgaseurasia.com/ru/news/p/0/news/2198/>.

